

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК КОНЦЕПТУ СУПЕРНИЦТВО ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена визначенню значущості концепта СУПЕРНИЦТВО в англійській концептосфері та виявленню його змістовних ознак за допомогою сучасних англомовних лексикографічних джерел.

Проблема ментальних сутностей – концептів – є першочерговою та актуальною у сучасній когнітивній лінгвістиці [1: 41; 2: 3; 4; 5]. Метою нашого дослідження є виявлення змісту концепта СУПЕРНИЦТВО і визначення його місця у сучасній англійській концептосфері.

Існує значна кількість тлумачень терміна "концепт" – з містичної, богословської, діалектичної, логічної, методологічної, семіологічної, лінгвістичної точок зору [6: 19]. Йменували концепт по-різному в різний час, описуючи різні прояви його сутності: "ідея" Платона, "категорія" Аристотеля, "вроджені ідеї" Декарта, "внутрішні форми" Гумбольдта, "понятійні категорії" лінгвістів ХХ ст. Термін "концепт" походить не з лат. "conceptus" – "поняття", а з лат. "conceptum", що означає "зерно, зародок", тобто "паросток першообразу, першосмисл, те, що здатне прорости і словом, і думкою, і ділом" [6: 19-23]. Слідом за О.С. Кубряковою, тлумачимо концепт як оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [7: 90].

Концепт СУПЕРНИЦТВО слід вважати базовим, навколо якого групуються інші концепти, які репрезентують різноманітні види і форми людської активності, оскільки, на думку Й. Хьойзінгі, гра як боротьба за щось, змагання (іншими словами, суперництво) є структурною основою людських дій, всеоб'ємним способом людської діяльності, універсальною категорією людського існування [8: 13, 42].

Явище суперництва є невід'ємною складовою будь-якого етапу еволюційного розвитку на Землі – від зародження життя до сучасності. Неусвідомлюване суперництво властиве навіть рослинам (за ресурси росту, простір і т.п.), тваринам (внутрішньовидова та міжвидова агресивна конкуренція як наслідок природного відбору) і первісним людям (внутрішньоплеменна та міжплеменна конкуренція в боротьбі за виживання) [9; 10]. Згідно з теорією природного відбору Ч. Дарвіна, всі нездатні до самозбереження повинні вимирати, поступаючись тим, хто будь-якою ціною і усіма засобами перемагає і знищує ворогів та суперників [11: 34]. Таким чином, суперництво як вид взаємодії з'явилося задовго до появи людини на Землі. З появою інтелекту, з його інформаційним збагаченням, виникненням культури, суперництво прийняло, крім несвідомих агресивних, свідомі, неагресивні форми реалізації [10: 24]. Культура, отже, бере свій початок як гра (суперництво). По всій землі в ранньому архаїчному суспільстві існували різноманітні церемоніальні, ритуальні змагання, сакральні змагання – звичай агоністичного характеру (у Давній Греції, Китаї, Британській Колумбії і т.д.): суперництво за фізичну, соціальну, моральну перевагу [8: 66-77]. Поняття "змагання" знайшло своє вираження у грецькій мові, санскриті, давньоіндійській, китайській, давньогерманських мовах (у давньоскандинавській, давньоірландській літературі, наприклад). Суперництво відображене і в давньоанглійському епосі: у "Беовульф" – змагання у хвастливості, спрямоване проти опонента [8: 47, 79]. Пояснення надзвичайної важливості явища суперництва у суспільному житті лежить у самій людській природі [8: 84]. Як стверджує Г. Меррей, суперництво є реалізацією фундаментальної потреби у досягненні, притаманної будь-якому індивіду [12: 172]. А.А. Адлер у своїй теорії особистості вважає цю потребу вродженою і наголошує разом з іншими психологами, що, згідно з концепцією послідовності народження, людина здатна вступати у суперництво (наприклад, з іншою дитиною у сім'ї за увагу, любов, прихильність батьків) з самого народження і до кінця життя [12: 126; 13].

Отже, зважаючи на виявлення явища суперництва на всіх етапах філогенезу й онтогенезу (навіть на довербальному етапі становлення концептуальних систем у свідомості людини, коли досвід класифікувався ще до мови) і у будь-якій культурі, доходимо висновку, що концепт СУПЕРНИЦТВО є універсальним для всіх народів і має місце у концептосфері будь-якої мови. Проте навіть при однаковому наборі універсальних концептів у кожного народу існують особливі, лише йому притаманні змістовні характеристики і співвідношення між цими концептами, що і створює основу національного світобачення й оцінки світу [1: 74]. За класифікацією В.А. Маслової, концепт СУПЕРНИЦТВО належить до групи "соціальні поняття і відношення". Він є абстрактним концептом із узагальненими семантичними ознаками, що відволікаються від конкретних реалій. За ним немає предметного референта у позамовному світі, тому він допускає досить вільні інтерпретації [2: 13].

Концепт – це квант структурованого знання, який складається із компонентів (концептуальних, змістовних ознак), тобто окремих ознак об'єктивної чи суб'єктивної дійсності, які диференційно відображені у свідомості [1: 53; 3: 24]. Ядро концепта – це словникові значення лексеми, яка його репрезентує у мові [1: 58]. Периферійні ознаки відображають суб'єктивний досвід, конотації й асоціації лексеми. Ця частина концепта нестабільна і варіюється залежно від ситуації спілкування [1: 54; 4: 53]. Послідовність розташування цих ознак не є суворою, жорсткою і має індивідуальний характер [2: 17; 3: 30]. Концептуальні характеристики виявляються через значення мовних одиниць [3: 31; 7: 92]. Проблема співвідношення ментальних одиниць і вербальних значень є однією з ключових у сучасній когнітивній науці і наразі не має однозначного вирішення. Так, Р. Джекендофф вважає, що значення мовних засобів повністю рівні концептам, які в них виражаються [14: 289]. У межах когнітивної семантики значення мовних форм пов'язується зі знанням та інтерпретується як концепт, схвачений знаком, як результат обробки інформації і фіксації людського досвіду [7: 91; 15: 155]. У мові представлена лише

частина концептуального змісту, оскільки вербалізації підлягає концептуальна структура із лише найбільш релевантними властивостями об'єкта. Вона є ядром ментальної репрезентації сприйнятого. Ментальна репрезентація є багатшою за концептуальну, тому що пов'язана з усіма сприйнятними зовні тактильними відчуттями, візуальними і фізичними характеристиками об'єкта. Інформація, виділена людиною як особливо релевантна для існування і тому означена мовою, відображена у словникових дефініціях [5: 357; 16: 125]. Саме концепт визначає семантику мовних одиниць, які його виражають [4: 59; 5: 39]. Існування численних синонімів, різноманітних дефініцій одного й того ж концепта підтверджує, що мовні засоби своїм значенням передають лише частину концепта. Все ж мовні засоби – найкращий, найдоступніший засіб доступу до реконструкції концептуального знання [2: 21; 3: 40].

Опис структури концепта, який лежить в основі номінації і пояснює назву речей та об'єктів закріпленими за ними у мовній системі іменами, є метою когнітивної семантики [17: 112]. Зміст концепта СУПЕРНИЦТВО визначається за допомогою аналізу словникових дефініцій із сучасних англійських лексикографічних джерел [18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27]. У складі словникових дескрипцій виокремлюються семантичні компоненти (семи) як мінімальні одиниці плану змісту, які є елементарним відображенням у мові різноманітних сторін і властивостей позначуваних предметів і явищ дійсності.

У сучасній англійській мові концепт СУПЕРНИЦТВО об'єктивованим лексичними одиницями "rival, rivalry, rivaling, rivaled, unrivalled, rivalless, rivalrous", дефініції яких слугуватимуть експлікації концептуальних характеристик. Аналіз сучасних словникових тлумачень лексеми "rivalry" дозволяє дати таке її визначення: "**rivalry** is a situation or feeling of *active or strong competition for something* [18: 969; 19: 1255; 20: 1422; 21: 1134; 22: 526; 23: 859]; *action, position or relation of rivals* [24: 1237]." Наведена дефініція дає можливість виявити такі типові змістовні характеристики (ЗХ) концепту СУПЕРНИЦТВО у сучасній англійській картині світу: **ЗХ1** – змагання, що характеризується активністю, інтенсивністю (*active or strong competition*) і проявляється у діях і ставленні суперників один до одного (*action, position or relation of rivals*); **ЗХ2** – боротьба за досягнення певної цілі (*competition for something*).

Оскільки у всіх проаналізованих словникових дефініціях лексеми "rivalry" присутні семи "competition" [18: 969; 19: 1255; 20: 1422; 23: 1134], або "rival" [25: 1390], або обидві одразу [22: 526; 26: 1237], доцільним є звернення до їх тлумачень. Таким чином, "**a rival** is any of *two or more individuals or groups of people competing with another or others* [18: 969; 23: 859; 26: 528] *for the same(single) goal* [19: 1255; 24: 1237; 25: 1390] *in the same field* (e.g., love, sport, business) [19: 1255] *who tries to equal, nearly equal or outdo another/others* [23: 859; 24: 1237; 25: 1390; 27: 1255] *in having or doing something* [27: 748]." Таке визначення дає можливість уточнити попередні характеристики (ЗХ2 – наявність єдиної, однієї і тієї ж, спільної цілі (*the same, single goal*)) і додати інші: **ЗХ3** – взаємодія кількістю не менше двох осіб (команд, організацій і т.п.) з такими можливими варіантами: одна особа – одна особа, одна особа – група осіб, група осіб – група осіб (*any of two or more individuals or groups of people competing with another or others*); **ЗХ4** – реалізація суперництва у спільній, одній і тій самій сфері (*in the same field*); **ЗХ5** – змагання з метою перевершити опонента, бути з ним на одному рівні, наблизитися до нього (*to equal, nearly equal or outdo*) у володінні певними речами, якостями, уміннями або у здійсненні певної діяльності (*in having or doing something*). Дослідження лексеми "competition" дає можливість дати таке її тлумачення: "**competition** is a situation or an *organized event in which two or more people or groups of people act against each other* [20: 312] *in order to get something (supremacy, a prize, acknowledgment, profit, honor, advantage etc.)* [19: 283; 24: 300] *while only one person or group can get it* [19: 283]." Це визначення дає змогу уточнити попередню **ЗХ2** (можливими цілями у суперництві є влада, верховенство, нагорода, визнання, прибуток, честь, користь і т.п. (*power, supremacy, a prize, acknowledgment, profit, honor, advantage etc.*)) і виявити наступні концептуальні характеристики: **ЗХ6** – умови перебігу суперництва – штучно організовані (у випадку спортивних змагань, різноманітних ігор або сторонніми спостерігачами чи посередниками) і природні (в результаті реальної соціальної взаємодії) (*a situation or an organized event*); **ЗХ7** – результати суперництва: перемога лише одного учасника / однієї сторони (*only one can get*). Передбачаємо можливість відсутності переможця в результаті досліджуваної взаємодії. Узагальненим визначенням дієслова "rival" є наступне: "**to rival** is to *strive to outdo, equal or approach equality* [20: 1422; 23: 859; 24: 1237; 26: 528] *with someone who is of the same standard or quality* [18: 969]." На його підставі виявляється **ЗХ8** – умовою виникнення суперництва є приналежність обох сторін до одного і того ж соціального, інтелектуального, професійного, емоційного та ін. рівня (*someone of the same quality or standard*).

Таким чином, змістовні ознаки концепта СУПЕРНИЦТВО у сучасній англійській концептосфері несуть інформацію про вид і сферу прояву, цілі, кількість і характеристики актантів, мету, умови перебігу і результати. Перелічені змістовні ознаки є ядреними, оскільки представлені базовими дефініціями із сучасних лексикографічних джерел. Периферія концепта пов'язана із віковою, гендерною, соціальною приналежністю, індивідуально-психологічними особливостями носіїв англійської мови. Отже, як і будь-який концепт, концепт СУПЕРНИЦТВО має багатоконпонентну структуру і займає одне з базових місць у сучасній англійській картині світу. У перспективі плануємо дослідити синонімічні зв'язки лексеми "rivalry".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Флинта: Наука, 2004.– 296 с.
2. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие концепт в лингвистических исследованиях. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1999. – 29 с.
3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций. – Тамбов: ТГУ, 2000. – 123 с.
4. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. – Волгоград: Перемена, 2001. – 495 с.

5. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 380 с.
6. Колесов В.В. Язык и ментальность. – СПб: "Петербургское Востоковедение", 2004. – 240 с.
7. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: МГУ, 1996. – 245 с.
8. Хейзинга Й. Homo Ludens. – М.: Прогресс–Традиция, 1997. – 416 с.
9. Кропоткин П.А. Этика: Избранные труды. – М.: Политиздат, 1991. – 496 с.
10. Назаретян А.П. Агрессия, мораль и кризис в развитии мировой культуры. Синергетика социального прогресса. – М.: Книжник, 1995. – 168 с.
11. Эфроимсон В.П. Генетика этики и эстетики. – СПб.: Талисман, 1995. – 288 с.
12. Холл К.С., Линдсей Г. Теории личности. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМОПресс, 1999. – 592 с.
13. Крейг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2000. – 992 с.
14. Jackendoff R. Foundations of Language. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 477 p.
15. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. – К.: "АСА", 1998. – 362 с.
16. Фурашова Н.В. О сложности глагольной концептуальной структуры // Языковые категории: границы и свойства. – Минск: МГЛУ, 2004. – С. 124-126.
17. Николаев Д.В. Концептуальное основание категории модальных глаголов в современном английском языке // Филология и культура. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001. – С. 20-23.
18. BBC English Dictionary. – L.: Harper Collins Publishers, 1993. – 1371 p.
19. Collins Cobuild English Language Dictionary. – L.: HarperCollins Publishers, 1993. – 1703 p.
20. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow: Pearson Education Limited, 2003. – 1949 p.
21. Longman Dictionary of English Language and Culture. – L.: Longman group UK Ltd, 1993. – 1528 p.
22. Longman Lexicon of Contemporary English. – Harlow: Longman Group UK Ltd, 1995. – 910 p.
23. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury: Lexicon Publications. – 1993. – 1204 p.
24. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language. – N.Y.: Gramercy Books, 1996. – 1664 p.
25. Longman Dictionary of the English Language. – N.Y.: Viking, 1995. – 1890 p.
26. Словарь активного усвоения лексики английского языка. – М.: Русский язык, 1988. – 710 с.
27. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 1055 p.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Савчук І.І. Реалізація содержательных характеристик концепта СОПЕРНИЧЕСТВО средствами современного английского языка.

Статья посвящена определению значимости концепта СОПЕРНИЧЕСТВО в английской концептосфере и выявлению его содержательных признаков на основе современных лексикографических источников.

Savchuk I.I. The realization of content features of concept RIVALRY by means of contemporary English.

The article focuses upon the status of the concept RIVALRY in English conceptual sphere and the explication of content features on the basis of modern English dictionaries.